

Det kusliga och det konstiga — Redaktionell inledning

”När vi möter det underligt familjära vet vi inte hur vi förväntas reagera”, skriver den autistiska författaren Joanne Limburg i förordet till sin bok *Letters To My Weird Sisters* (Atlantic Books 2002). Med referens till Sigmund Freuds berömda essä konstaterar hon att det begrepp som på svenska kommit att översättas till ”det kusliga” är ständigt närvarande i kulturen. Film, litteratur, samtidskonst och en uppsjö av analyser av *das Unheimliche* gör att många vet hur det känns att möta det kusliga. Hur det känns att förkroppsliga det kusliga, skriver Limburg, talas det mindre om. Att (kanske) vara en människa om vilken man säger: ”Det är något. Jag kan inte sätta fingret på det, men...något är det”. En (nästan) osynlig men avgörande avvikelse? Limburg beskriver den autistiska erfarenheten som att vara kuslig, eller helt enkelt konstig, på ett sätt som gör folk obekväma. Det är i denna avvikelse som detta nummer av *Kritiker* befinner sig.

Temat för numret är neurodiversitet/neuroqueerness. Vi har bjudit in författare och konstnärer som identifierar sig eller sina texter som neuroqueera, som på olika sätt bryter mot eller står i dialog med neurotypiska textpraktiker och som utmanar den tystnad som påbjuds eller slentrianmässigt förväntas av neurodivergenta författare.

Medan neurodiversitet står för variationen i hjärnors sätt att fungera och bejakandet av dessa olikheter, har neuroqueerness som begreppet antyder släktskap med queerteori, skrivande och praktik. Den autistiska retorikforskaren M. Remi Yergeau skriver: ”To be autistic is to be neuroqueer, and to be neuroqueer is to be idealizing, desiring, sidling.”(Yergeau, 2018, 18) Eftersom

vi är osäkra på vad ”sidling” betyder måste vi googla. Internet säger: ”1. **To move sideways**: sidled through the narrow doorway. 2. To advance in an unobtrusive, furtive, or coy way: swindlers who sidle up to tourists.” Och ger den svenska översättningen ”sidospår”. Det verkar alltså som om vi rör oss, sidledes genom en smal dörr, in i en spricka, klämmer oss in. Därinne svindlar vi turister! Eller, vi arbetar med begär och med idealism. Vi omformulerar, genom en sidledes rörelse, en förskjutning, vad detta begär och ideal är eller kan vara.

På det litterära fältet är neuroqueerness del av ett motstånd mot stigmatisering och skambeläggande. Mönstret är detta: Så länge du inte gör någon affär av din konstighet, så länge du accepterar neurotypiska ideal, föreställningar och intressen som givna och eftersträvansvärda, kan du accepteras. För många som ägnat merparten av sitt liv åt att göra sig mindre kusliga för omgivningens skull är dessa påbud alltför bekanta. I det här numret vill vi snarare bejaka den rikedom och de motsägelser som ryms inom temat. Litteraturen som ett rum att äntligen få vara ordinär i, att slippa vara kuslig eller legitimera sin existens med att vara ”speciell”. Ett rum där neurodivergens inte automatiskt betyder funktionsnedsättning, men kan göra det. Där sorgen över att en kan bli sjuk, utan att orsaken till sjukdomen är sjuk, kan erkännas. Liksom lyckan över att världen är en plats för språkets sinnlighet och att det ibland är övermäktigt.

I den essä av Joanne Limburg som Ann-Marie Tung Hermelin har översatt till detta nummer föreslår Limburg som svar på queerteori en *weirdteori* som ”tillåter oss att studera kultur, nutida och historisk, från det marginaliserade autismperspektivet.” Limburg berör många aspekter av autistiskt skrivande; förhoppningen att orden inte ska svika på det sätt som röst och ansikte gör, språket som ett fysikaliskt ting eller en skepnad eller förnimmelse, det förkrossande förhållandet mellan autisten och hennes familj. Vem ska utfärda en tillåtelse att utforska allt detta? Varför ens be om tillåtelse?

Dockskåpets förvisso kusliga text utspelar sig kring obduktionen, som en urscen kring vilken föreställningar om det normala utspelar sig. Begäret att kartlägga, diagnosticera och analysera den avvikande rör sig skamlöst över den tysta kroppen på bordet. Längre ansågs neurodivergenta, liksom forna tiders kvinnor, oförmögna att tala för sig själva, företräda sina egna behov och representera sin egna grupp. Trots att det har förändrats, att autistiska kulturer existerar, att neurodivergentas internetbaserade nätverk påverkar både forskning och vård, är begäret att vara den som för ordet i högsta grad intakt. Inte minst i kulturen, där neurotypiska författare, skådespelare och konstnärer fortfarande gestaltar neurodivergenta på förminskande sätt. Hur det ska sluta för Doktor Goujon? Det vet vi inte.

I Rosanna Fellmans text ur vilken numrets titel hämtats om att gå på dejt som finlandssvensk neuroqueer i Finland korsas en rad språkförbistringar under ett telefonsamtal i diktens form. Språket som en översättning är här konkret (svenska plus finska), men den handlar också om ett förhållande till språket, som rör sig mellan det anpassade (det som kallas "masking", en strategi som används för att dölja det otypiska) och det o-anpassade, där allt kan bli stressande, också möjligheten att vara i det oöversatta – som när Fellmans jag upplever att: "Jag har glömt hela övningskonversationen/ planen var att tala finska OFÖRBEREDD PÅ/ DET EGNA SPRÅKET DAGS ATT DRA FRAM GOSEDJURET FRÅN MELLAN TISSARNA".

Översättningens kanske skevaste och översättigaste form finns kanske (ett stort Kanske!) i Annas lek-förskjutning-vidareskrivning av Hannah Emersons och Jen Hadfields poesi. Hadfield skriver, förflyttat till Annas ord att "som språk som översätts / till långsamt ljus - / och snabbt mörker -". Det är ett språk, ett mellanspråk, som rör sig i en skuggig gränstrakt. Orden är inte riktigt varken Hadfields eller Annas, de rör sig runt, i kantiga kramar och undansmitanden, sidrörelser, busigheter och O:n, tillägg och små gropar.

Det skrivande som presenteras i en av Magne domantrener Skådens texter och kallas "facilitated writing", en form av skrivande som sker med hjälp av andra, är möjligen också ett slags översättning. Skådens olika texter visar samma persons olika tider i olika känslor, i vrede och glädje, en förskjutning, en (textuell) intensitet i världsvarandet. Idén om den skrivande som autonom och enskild utmanas här.

En översättning kan vara ömsint eller våldsam, påtvingad eller lekfull eller allt samtidigt. På samma sätt kan en kanske tänka om patologiseringen: den som neuroqueernessen förkastar! och som en samtidigt är beroende av, för att världen inte tillåter en att fungera utan hjälp, utan vård, utan... Utan den enhörning som i en av Skådens texter dyker upp som en kuslig (?) själsfrände.

Den begärande sidledesrörelsen liknar associationen. Som när Anna ser Rebecka Bebben Anderssons landstingsfilar och begäret att svara kommer:

Att folk skriver eller säger: Jag hoppas att du ändå mår bra. När jag var inlagd första gången skickade min lillebrors kompis ett kort där han skrivit: Jag hoppas du blir fisk. Det var så mycket mer rimligt. Både att han kanske tänkte att jag borde bli frisk (fattade liksom att, nej, det är inte bra man mår här (ändå)), och att språket eller slumpen eller begränsningen ändrade till fisk. En tröst sedan dess: Att sträva efter att bli fisk. Att det kan vara ett alternativ, kanske.

En gång var jag på ett residens i skogen. Där pratade alla om mående. Jag insåg att jag var tvungen då att göra något av den enorma samling jag burit med mig av smycken jag gjort i arbetsterapi (ca 2 kilo smycken, burna i femton år). Såklart hade någon där resurser och gav mig en landstingsfilt. Jag sydde fast alla smycken i ett rutmönster på filten. Gjorde ett pärlbroderi med

texten ”smycken jag gjort i arbetsterapi”. Residenset avslutades med en utställning. Jag kände att jag dog av lycka av att se smyckesfilten där. Vet inte hur många som fattade. Efter utställningen hamnade jag på psyket igen. Och filten försvann då.

Arbetet med det neuroqueera eller neurodivergenta handlar om att hitta det weirda och kusliga – det som i kusligheten framstår som främmande för en neurotypisk publik, och känna igen sig. Det är en känsla av att hitta en flock, kanske, på andra premisser (eller så är det något helt annat).

Igenkänning, och o-igenkänning, genom begär och längtan, går igen i Theodor Hildeman Togners text. Här är det queera och det neuroqueera närvarande parallellt. I ett möte som rör sig mellan pisskaffe och Cixous-läsningar blottas osäkerheter: Är det igenkänning, eller dess motsats? Den neurodivergenta upplevelsen av livet rör sig mellan ett tvångsmässigt analyserande av vad omvärlden (inklusive andra neurodivergenta personer) egentligen menar, och en form av sinnlig närhet till något, något!

Liknande kombinationer av (språklig) sinnlighet och hyperanalys finns i Helene Larsens dikter. Här fungerar rimmet som ett lager av det sinnliga, och det är något med sammansmältningen av kropp och språk – innehållet, liksom vad som sägs, det liksom abstrakta som böjs till en kropp, som kanske är typiskt för det neuroqueera, som vi hittar som något att skratta åt, gråta åt, angsta åt, be om tillåtelse-förlåtelse (för-låt, å en låt, före låten, tiden, brinner-rinner): ”Eg smiler kamouflasje / *kven går og går kjem aldri til døra? / har du høyr ei gåte så vis / skapar skikkelege latterlege glis / høyr på meg no, please // Eg kan svare / eg kan le, eg erfasit vits! / klokkakling, svarar så klart / ja, klokka vel / slående kjærkomen ven*” Kan en aliera sig mer med saker än med människor, får en känna färger som mer snälla än relationer och lättare att förstå än sig själv?

Översättning framstår i Carsten Dahls dikt som en nödvändighet eller en förhandling eller ett svar på neurotypisk dumhet. Medan perceptionen talar ett språk för sig, med sinnena och tingen, i målningar och i rader som ”Jeg hang ligesom / i de kosmiske tråde / som flyvende lianer / mens jeg talte med / sommerfuglene / ogforstodderes / mærkeligeviolette / snabelsprog.”

I Gro Dahles dikter återkommer spegelbilden som det kusligas plats. Svårigheten att känna igen sig själv eller begäret att tränga ut ur sitt namn och sin bild är förknippade med det normalas regim, där ansiktet måste uniformeras och kroppen är satt i ständig beredskap. Jagets åtrådda framträdelseformer, som träd och vind, brus och blad, kan här ses mot bakgrund av den historiska autismforskning som upprepat bilden av autisten som inte fullt ut mänsklig. Vill dikten ta tillbaka den bilden och göra anspråk på den för egen del, eller vad är det för begär som står på spel? Bortom den mänskliga upptagenheten vid det kusliga och dess gränser simmar hur som helst en älskad hund, och kanske är det trots allt djurets tydlighet som gör det möjligt att formulera ett annat sätt att vara människa på. (Jag hoppas du blir fisk!). Om någon ska ge sin tillåtelse är det hunden. Eller enhörningen.

Hunden, fisken, spegeln, doktorn, kaffet, enhörningen, friheten, friheten, fri(sk)heten, f(r)iskheten, smita runt, smita undan, fastna, avslöjas, tillåtas, förbjudas, inbjudas, lämnas, kännas, fattas, hittas, sökas, göra, hålla, skriva, skriva, riva, kräva, bäva, längta. Vi ville med detta nummer säga något om ett alternativ. Vi ville göra ett nummer om neurodiversitet och neuroqueerness, vi ville att det skulle handla om Konsten som ett sätt, och ibland det enda möjliga sättet, att tänka. Vi ville att det skulle vara en tillåtelse att vara weird, att vara ensam eller o-ensam, att vara glad och ledsen, att vara sjuk-frisk, frisk-sjuk, att leka med patologiseringen och vara arg på alla och ändå älska världen. Vi hade velat ännu mer, det finns så mycket en vill göra, ett utforskande och omskapande av allt (vi är rädda att det såklart finns massa neurotypiska konventioner i redaktörsarbetet och kommunikationen

och hela tidskriftsidén och i allt, som vi internaliserat eller accepterat och utsatt alla medverkande och varandra för, men kanske måste en vara med/i/genom rädslan och göra vad en inte fattar om/hur en gör, vara rädd och vara trött och utmattad, men också alldeles alldeles lycklig!). Detta är inte en början (början gjordes för miljoner år sedan), detta är inte slutet, detta är en mitt-i-grej, en liten grej, en stor grej. Vi vill säga tack till alla som skrivit och läst och ritat och broderat och tänkt och så. Tack.

Elisabeth Hjorth och Anna Nygren

PS När Anna översätter Hannah Emersons (å! titta! namnet i namnet, det måste bara påpekas!) dikter, hittar den slutraden för denna inledning: ”Jag ville alltid leva / där men kunde inte leva / där förrän poesin / gav mig ordens liv.” DS.